

فصلنامه علمی تخصصی فقه و حقوق معاصر

سال هشتم، شماره ۲۲، زمستان ۱۴۰۱، ص ۲۷۰-۲۸۱

قواعد حاکم بر قراردادهای الکترونیکی از منظر نظام های حقوقی ایران

سید مهدی صحرائی جمال الدینکلائی^۱

چکیده

محیط الکترونیکی اینترنت یکی از مدرنترین وسیله انعقاد قراردادها و ایفای تعهدات ناشی از آن بالاخص در عرصه معاملات تجارتي محسوب می شود. ماهیت قراردادهای الکترونیکی در رابطه با اعتبار، شکل و همگونی آن با قواعد و مقررات عمومی حقوق مدنی راجع به قراردادها، یکی از مباحث جدیدی است که شناخت و بررسی روابط و آثار حقوقی ناشی از آن بستگی به ساختار شکلی محیط الکترونیکی و مفاهیم فناوری ارتباطات شناخته شده در این عرصه دارد. انعقاد قرارداد الکترونیکی و ویژگیهای خاص به این قراردادها، تاثیر صفت الکترونیکی بر نحوه تشکیل آن و همینطور جنبه سازگاری قواعد و مقررات عمومی قرارداد های الکترونیکی از اهداف عمده این پژوهش می باشد. با توجه به این خصوص، می توان گفت که ساختار شکلی و خصوصیات فنی محیط الکترونیکی، تحول مدرن و وسیعی در ابعاد مختلف حقوق قراردادها ایجاد نموده است. مهم ترین هدف این پژوهش که ممکن است در مورد قراردادهای الکترونیکی مطرح می شود، بحث (تعارض قوانین) و انتخاب قانون حاکم است. از آن جهت که امکان انعقاد این قراردادها در سطح گسترده و فراملی وجود دارد، طرح چنین مباحثی کاملاً توجیه می گردد، زیرا اگر خریدار و فروشنده هر کدام در کشوری جدا از هم ساکن باشند، اولین مسأله ای که مطرح می شود این است که کدام قانون بر رابطه قراردادی ایشان اعمال خواهد شد؟

واژگان کلیدی: قراردادهای الکترونیکی، قواعد حاکم، حقوق ایران، حقوق آمریکا.

^۱ - فارغ التحصیل حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، مازندران، ایران.

۱- مقدمه

استفاده از تلفن و فاکس در معاملات تجاری ملی یا بین‌المللی از مدت‌ها پیش معمول گردیده است و دیر زمانی است که بازرگانان به کمک این وسایل بدون حضور در یک مجلس مبادرت به انعقاد قراردادهای بازرگانی از راه دور می‌نمایند؛ اما هیچ‌گاه فضای مجازی الکترونیک به‌نحوی که امروزه شاهد آن هستیم در روابط واقعی طرفین قراردادهای بازرگانی داخلی و منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیر نداشته است. هر قرارداد متشکل از دو جزء است: ایجاب و قبول. برخلاف نظر برخی اصولاً انعقاد قرارداد در محیط الکترونیکی از لحاظ ماهیت تفاوت چندانی با انعقاد قرارداد سنتی ندارد و چنین قراردادی مفاهیم سنتی قواعد عمومی قراردادها را به چالش نکشیده است؛ بنابراین می‌توان قرارداد الکترونیکی را چنین تعریف کرد: توافق دو یا چند اراده در قالب ایجاب و قبول در محیط الکترونیکی. نکته قابل ذکر اینکه هرگاه قرارداد به شکل سنتی منعقد شود، حتی اگر اجرای آن نیز در فضای سایبری به وقوع بپیوندد، نباید آن را الکترونیکی دانست. پس اگر توافق اراده‌ها حضوری و اجرای قرارداد در محیط اینترنت صورت گیرد، چنین قراردادی را نمی‌توان الکترونیکی نامید. در عصر حاضر قراردادهای الکترونیکی بخش مهمی از تجارت به سبک مدرن محسوب می‌شوند که با توجه و به طرفین آن‌ها در قالب‌های مختلفی انجام می‌شوند. از جمله اشکال قراردادهای الکترونیکی می‌توان معامله تاجر با تاجر معامله تاجر با مصرف‌کننده اشاره کرد. از زمان پیدایش این نوع قراردادها که مصادف با ورود ابزار نوین ارتباطی در دهه ۱۹۹۰ به جامعه تجاری ملی و بین‌المللی است تردیدهای حقوقی جدید مطرح و برای رفع آن‌ها مباحث حقوقی گسترده‌ای صورت گرفته است. انعقاد قرارداد در فضای مجازی به طور کلی مشابه با انعقاد آن در دنیای واقعی است و از این لحاظ تفاوت عمده‌ای بین فضا وجود ندارد و لذا حقوقدانان عموماً از ارائه تعریف جداگانه‌ای برای قراردادهای الکترونیکی پرهیز می‌کنند. برای تشکیل قراردادهای اعم از الکترونیکی و غیره - وجود شرایط اساسی صحت معامله که در ماده ۱۹۰ به بعد قانون مدنی مذکور است ضرورت دارد، دلیل این امر تبعیت قراردادهای الکترونیکی از قواعد عمومی قراردادهاست.

هرگاه یک اختلاف، فارغ از ماهیت آن، به یک هیئت قضایی (اعم از دادگاه یا نهاد داوری) ارجاع شود، قبل از اعمال هر قاعده‌ای، یک تصمیم شکلی باید در مورد صلاحیت هیئت قضایی اتخاذ شود. به عبارت دیگر، هیئت قضایی باید شایستگی خود را برای تقبل صلاحیت تعیین کند این تعیین صلاحیت، هنگامی که در ارتباط با یک دعوای بین‌المللی است، از اهمیت بیشتری برخوردار است تنوع راهکارهای بالقوه‌ی قضایی بین‌المللی که حامل دیدگاه‌های متفاوت یا مخالف هستند، تعیین اصولی که بر مبنای آن یک هیئت قضایی می‌تواند، صلاحیت خود را اعمال کند، تبدیل به مسئله‌ای بحث‌برانگیز کرده است که اغلب منجر به اعلان صلاحیت همزمان می‌شود. می‌دانیم که مسئله‌ی تعارض قوانین و دادگاه‌ها، صرفاً هنگامی مطرح می‌شود که عنصری خارجی در قرارداد وجود داشته باشد. فضای مجازی اینترنت، فارغ از زمان و مکان، چنان مرزها را در هم نوردیده که درباره تعیین حوزه قضایی واجد صلاحیت رسیدگی، دادگاه‌ها را به چالش بزرگ کشیده است. در عصر فناوری اطلاعات، تجار از طریق فضای بیکران اینترنت می‌توانند در هر نقطه‌ای که باشند قراردادهای الکترونیک بین‌المللی منعقد کنند؛ و بدیهی است دعوای ناشی از اختلافات قراردادی در فضای الکترونیکی، پتانسیل قلمروی گسترده‌تر نسبت به فضای سنتی مبتنی بر کاغذ (که در آن تعداد زیادی از قراردادهای تجاری ماهیت محلی دارد) را داراست.

دعوای قراردادهای تجاری الکترونیکی در قیاس با دعوای تجاری معمولی پیچیدگی بیشتری دارد. محیط اینترنت چالش‌ها و تغییراتی را در زمینه قانون حاکم بر قراردادهای منعقد در این فضا به وجود آورده است که با محیط فیزیکی تفاوت فنی و حقوقی دارد. در موردی که دعوا ناشی از یک قرارداد در فضای مجازی مطرح باشد حل برخی موضوعات کلیدی ضروری است، این موضوعات عبارت‌اند از: تعیین صلاحیت، تعیین قانون حاکم و در نهایت شناسایی و اجرای احکام مسئله‌ی قانون حاکم، بنا به تعریف، فقط در خصوص قرارداد با وضعیت بین‌المللی مطرح می‌شود. از سوی دیگر، ویژگی شبکه‌ی اینترنت، بین‌المللی بودن

است. در نتیجه، مسئله‌ی قانون حاکم در اکثر قراردادهای منعقد شده از طریق وب مطرح می‌شود. تعیین قانون حاکم بر قراردادهای الکترونیکی از جنبه‌های مختلف دارای اهمیت است: از یک سو، این قانون حاکم است که تعیین می‌کند، آیا قرارداد الزام‌آوری بین طرفین منعقد شده است یا خیر. از سوی دیگر، برخی از مسائل ویژه در قراردادهای الکترونیکی نظیر اثبات تشکیل آن با زمان و مکان انعقاد قرارداد ممکن است به موجب قوانین مختلف دارای احکام گوناگونی باشد که این امر فی‌نفسه بر تشکیل یا عدم تشکیل آن تأثیر می‌گذارد. باید توجه کرد که اصول بی‌طرفی در فناوری و کارکرد یکسان اجازه نمی‌دهد که توسط فناوری‌ها اثر خاصی بر اصول حقوقی حاکم بر قراردادهای الکترونیکی، من جمله قانون حاکم بگذارد؛ قانون نمونه آنسیترال راجع به تجارت الکترونیک مصوب سال ۱۹۹۶ و «کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره استفاده از ارتباطات الکترونیک در انعقاد قراردادهای بین‌المللی مصوب سال ۲۰۰۵» به طور خاص مقرراتی راجع به صلاحیت قضایی مبتنی بر اینترنت ندارند. اگر چه، آن‌ها زمان و مکان ارسال و وصول داده پیام یا ارتباط الکترونیک و مکان طرفین را معین می‌کنند، همچنین با ارائه‌ی مؤلفه‌های ارتباطی از قبیل «محل تجارت»، «داشتن نزدیک‌ترین رابطه با همان قرارداد، قرارداد برجسته یا محل اصلی تجارت» یا «اقامتگاه معمولی» می‌توانند محل تجاری طرفین و به تبع آن صلاحیت قضایی را معین کنند.

۲- مفاهیم

۱-۲- مفهوم قرارداد

عقد یا قرارداد عملی حقوقی است که به توافق صورت می‌گیرد. نمایندگان دو نفع متضاد برای رسیدن به هدفی خاص برای خود بر سر یک راه مشترک برای رسیدن به این هدف با هم به توافق می‌رسند همین توافق اراده‌ها را عقد یا قرارداد می‌گویند؛ بنابراین برای یک عقد دو اراده لازم است که به قصد مشترک برسند و همچنین دو شرط لازم است اول اینکه اراده‌ها انشایی باشد یعنی دارای اثر باشد شرط دوم اینکه دو اثر دلخواه ناشی از دو انشا باشد پس اگر یکی از دو طرف به تنهایی بتواند حقی را به استقلال ایجاد کند عمل حقوقی عقد نیست (کاتوزیان، ۱۳۹۱: ۱۵۴).

ماده ۱۰ قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است

ماده ۱۸۳: عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری مورد قول آن‌ها باشد.

ماده ۱۸۳ ق.م عقد را این‌چنین تعریف می‌کند: عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد به امری نمایند و مورد قبول آن‌ها باشد. تعهد در این ماده را نباید به معنای مرسوم کنونی که اثر عقد است به شمار آورد بلکه منظور از تعهد در این ماده تراضی آمیخته با التزام و پای بندی است.

قرارداد مترادف با عقد است و عقد مفرد کلمه عقود است که این کلمه از زبان عربی به فارسی انتقال یافته و از نظر لغوی به معنی بستن است. بر طبق ماده ۱۸۳ قانون مدنی، عقد عبارت است از این که یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر امری کند و مورد قبول آن‌ها باشد؛ یعنی در اثر انعقاد عقد بین ۲ نفر رابطه حقوقی ایجاد شده و آن را در مورد یک موضوع خاص به یکدیگر مرتبط می‌کند. قرارداد و عقد با این تفاوت مورد کاربرد واقع می‌شوند که کلمه عقد در عقود معین استعمال می‌شود؛ و حال آنکه قرارداد بر تمامی عقود خواه معین باشد و یا غیر معین اطلاق می‌شود. ماده ۱۰ قانون مدنی مقرر می‌دارد، قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد کرده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است؛ بنابراین در فارسی کنونی، قرارداد به معنی عقد به کار می‌رود. در این صورت اختصاص به عقودی که اثر مستقیم آن‌ها ایجاد تعهد است ندارند.

درحالی که ماده ۱۸۳ قانون مدنی تعریف نارسایی از عقد کرده و آن را اختصاص به عقود داده که اثر مستقیم آنها تعهد است (کاتوزیان، ۱۳۹۱: ۲۵۱).

۲-۲- مفهوم قراردادهای الکترونیکی

به طور عموم، قرارداد الکترونیکی از لحاظ شرایط اساسی قرارداد و تنظیم آثار مترتب بر آن، تابع احکام و قواعد عمومی حقوق قراردادهای و تعهدات می باشد. ولی از لحاظ ویژگی های فنی و روش های انعقاد و نحوه حمایت آثار حقوقی آن، مستلزم باز شناخت و تطابق دقیق آن با اصول و قواعد کلی حاکم برت. قراردادهای الکترونیکی، در حقیقت امر، از لحاظ شرایط صحت مورد و یا موضوع، ماهیت مختلفی از قراردادهای متعارف ندارد. بلکه وصف جدیدی بر محیط تشکیل قراردادهای محسوب می شود که قانون گذار مقررات خاصی برای تنظیم آنی ننموده است.

اصطلاح قرارداد الکترونیکی، برای اولین بار در آئین نامه تجارت الکترونیکی اتحادیه اروپا بکار برده شده است. در شمول این آئین نامه در قسمت معاملات تجاری، به وضع حقوقی یکسان قرارداد الکترونیکی، همانند دیگر قراردادهای مبتنی بر برگه و ابزار سنتی اشاره شده است و تعریف خاصی از قراردادهای الکترونیکی تصریح نگردیده است. قراردادهای الکترونیکی در نزد دکتترین حقوقی، بطور عموم به عنوان قراردادهای که با استفاده از ابزارهای الکترونیکی نوین، مانند شبکه تبادل داده های الکترونیکی، پست الکترونیکی و صفحات شبکه اینترنت منعقد می گردد، تعریف شده است که بوسیله این صفحات منعقد می شود، عرضه یک مال و یا هر نوع از خدمات بوسیله تأمین کننده شبکه اینترنتی، به شکل تصویر و یا نوشته الکترونیکی در ضمن شرایط و محتوای ایجاب و یا دعوت به ایجاب اعلام می گردد. خریدار نیز با اتصال به این شبکه ایجاب و یا قبول خود را با روش الکترونیکی ابراز می کند. در حقیقت اراده های طرفین بواسطه تأمین کننده شبکه ای مبادله می شود.

بعضی از حقوقدانان، قرارداد الکترونیکی را بدین شکل تعریف نموده اند: «قرارداد الکترونیکی عبارت است از توافقی که ایجاب و قبول طرفین ضمن شبکه بین المللی باز ارتباطی از راه دور با ابزار شنیداری و تصویری متبادل می شود» این تعریف، فقط نحوه کلی تلاقی ایجاب و قبول را بیان نموده و سخنی از آثار مترتب بر تبادل ایجاب و قبول را به میان نیاورده است. برخی دیگر از حقوقدانان، قرارداد الکترونیکی را بدین گونه تعریف نموده اند: «قراردادی است که ایجاب و قبول با استفاده از شبکه ارتباطات بین المللی و بواسطه تبادل الکترونیکی داده ها، بقصد ایجاد تعهدات قراردادی منعقد می گردد» به تعریفی دیگر، «قراردادهای که تمامی و یا جزئی از آن بواسطه ارتباطات شبکه های رایانه (محیط اینترنت) منعقد شده باشد»

لذا قراردادهای الکترونیکی در شمول اعمال تجاری و یا غیر تجاری، باضافه ایجاب و قبول الکترونیکی، شامل جنبه های مختلف معاملات الکترونیکی نیز می شود مانند عرضه کالا و خدمات جهت دعوت به انعقاد قرارداد، سفارشات خرید الکترونیکی، فاکتورهای الکترونیکی و دستورهای پرداخت الکترونیکی که هر کدام از این موارد ممکن است، به نوعی مظهر بیان اراده و یا آثار ناشی از آن در محیط الکترونیکی باشد.

۳- ویژگی قراردادهای الکترونیکی

الکترونیکی بودن نحوه اعلان اراده ها، شکلی از اشکال انعقاد قرارداد محسوب می شود که تناقضی با ماهیت اصول صحت قرارداد ندارد. در قانون مدنی و یا قوانین خاص دیگر، مقررات خاصی برای تنظیم قرارداد الکترونیکی پیش بینی نشده است. ولی با استنباط و استدلال از قواعد و اصول حاکم بر حقوق قراردادهای، مقایسه نحوه انعقاد اینگونه قراردادهای با قراردادهای سنتی و تامل در

طبیعت ساختار ابزار و محیط الکترونیکی می‌توان خصوصیات عمده معاملات الکترونیکی را تعیین نمود. تعیین این خصوصیات، موجب شناخت بهتر جوانب حقوقی یکی و تحلیل دقیق آثار ناشی از آن می‌شود:

■ الحاقی بودن قراردادهای الکترونیکی

قراردادی که در محیط الکترونیکی صفحات وب منعقد می‌شود از جمله قراردادهای الحاقی محسوب می‌شود؛ زیرا فروشنده کالا و خدمات خود را توأم با اطلاعات لازم و شرایط عمومی، در صفحه اینترنتی خود به نمایش می‌گذارد. خریدار و یا مصرف کننده در صورت تمایل به خرید، فقط تحت همان شرایط اعلان شده می‌تواند آن را قبول کند. عموماً دیگر جایی برای ارائه شروط جدید و یا انجام مذاکره با فروشنده نیست. ولی فروشنده معمولاً گزینه‌های متعددی برای فروش و روشهای مختلف برای پرداخت ثمن به خریدار ارائه می‌دهد که خریدار حسب تمایل یکی از گزینه‌ها را انتخاب می‌کند و آن را برای ایجاد خرید به فروشنده پیشنهاد می‌دهد. برخلاف آن، عرصه قراردادهای الکترونیکی بواسطه پست الکترونیکی برای مذاکره و تعدیل شرایط در مقدمه انعقاد قرارداد باز است و اینگونه دهها جنبه الحاقی ندارد.

■ عدم حضور فیزیکی طرفین در قرارداد الکترونیکی (از راه دور)

برای انعقاد قرارداد، اصولاً حضور فیزیکی طرفین ضروری رفین می‌توانند از هر جایی و هر زمانی بواسطه های مختلف اراده‌های خود را بهم برسانند و موجب ایجاد قرارداد بشوند. اصولاً به قراردادهای که طرفین در حین انعقاد قرارداد، حضور فیزیکی متقابل در یک جلسه رو در روی هم ندارند و مانع مادی معینی موجب عدم ایجاد رابطه فیزیکی و یا رابطه ذهنی و فکری متقابل گردد، قراردادهای از راه دور نامیده می‌شود. از خصوصیت اساسی قرارداد الکترونیکی نیز این است که حتماً باید بواسطه الکترونیکی و یا در محیط الکترونیکی بدون وجود حضور فیزیکی متقابل طرفین منعقد گردد. حتی وجود طرفین، در محیط الکترونیکی به معنای حقیقی نمی‌باشد. با این وصف، قرارداد الکترونیکی را می‌توان از مجموعه قرارداد از راه دور دانست. با این حال، به سبب سرعت مبادله اطلاعات در محیط اینترنت، می‌توان قرارداد الکترونیکی را قراردادی آن شمرد البته متوالی بودن ایجاد و قبول در قرارداد الکترونیکی، به روش ارتباط الکترونیکی و درجه تقارن زمانی قبول نسبت به ایجاد بستگی دارد. با وجود این، انعقاد قرارداد الکترونیکی بین غیر حاضرین در یک مجلس، بعضی از مشکلات منحصر بخود را نیز بدنبال دارد. از این جمله، عدم دسترسی طرفین به اطلاعات کافی در مورد شخصیت یکدیگر رفین به وجود سلامت و صحت اراده برای انعقاد قرارداد، اثبات قرارداد و نحوه استناد بر دلایل الکترونیکی مطروحه در قراردادهای الکترونیکی محسوب می‌شود. (شریعت باقری، ۱۳۹۱: ۷۵).

■ اصل رضایی بودن قرارداد الکترونیکی

اصولاً در حقوق ایران، لزوم تبعیت از شکل و تشریفات شروط صحت قرارداد نمی‌باشد. چنانکه قانون‌گذار ایران، در ماده ۱۹۱ به صراحت به آن اشاره می‌کند «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند». لذا طرفین، در انعقاد قرارداد در انتخاب نحوه اعلام شود آزاد هستند. این آزادی در اعلام اراده در ماهیت انعقاد قراردادهای الکترونیکی نیز مصداق دارد. با این تفاوت که وسیله انعقاد قرارداد الکترونیکی در طبیعت ساختاری خود عملیات تکنیکی معینی را بر نحوه اعلام اراده بشکل الکترونیکی تحمیل می‌کند؛ زیرا تولید بیان اراده بشکل داده پیامی و شکل روش‌های الکترونیکی ارسال و پذیرش بیان اراده از طبیعت کاربرد فناوری ابزار الکترونیکی اینترنت محسوب می‌شود. اصل رضایی بودن قراردادها و از این جمله قراردادهای الکترونیکی، مانع از توافق طرفین بر تعیین شکل معینی برای قرارداد فیما بین نمی‌باشد؛ زیرا به صراحت ماده ۱۰ ق.م «قراردادهای

خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است». بدون شک، رضایی بودن قراردادهای، روابط و تعاملات حقوقی بین اشخاص را آسان و بی تکلف می‌سازد که موجب اعتمادگرایی و رواج حسن نیت در معاملات می‌گردد. ولی از طرفی دیگر، رضایی بودن قرارداد علاوه بر اینکه زمینه سوء استفاده از محیط اعتماد بین متعاملین را فراهم می‌کند، مشکل اثبات بیان اراده را نیز به همراه دارد. لذا این امر، موجب ضعف حمایت حقوقی و عدم تعادل در مصالح و منافع اشخاص در این نوع قراردادهای می‌گردد. بدین جهت، قانون‌گذار از لحاظ‌های مختلف، اعم از اجتماعی و اقتصادی برای حمایت و یا اخلاق حسنه و یا ایجاد تعادل منافع و مصالح اقتصادی اشخاص در روابط حقوقی، انعقاد بعضی از قراردادهای را منوط به تشریفات خاصی نموده است. در عرصه بین‌الملل، با توجه به قوانین مقرر در خصوص قراردادهای الکترونیکی تشریفات خاصی که از رضایی بودن قراردادهای الکترونیکی بکاهد وضع نشده است. از این قبیل ماده ۵ از قانون نمونه آنسیترال در این مورد تصریح می‌دارد که «اثر حقوقی و اعتبار و نفوذ اطلاعات نباید به صرف اینکه در شکل داده پیام است، انکار شود». در این راس تا طبق ماده ۹ دستور العمل اتحادیه اروپا از کشورهای عضو خواسته می‌شود که مانعی در انعقاد و استفاده از قرارداد الکترونیکی که طبق ضوابط قانونی حاکم بر قراردادهای در سیستمهای حقوقی است بوجود نیارند و به صرف استفاده از شیوه‌های الکترونیکی این قراردادهای را بی اثر و فاقد اعتبار ندارند.

▪ جنبه بین‌المللی قراردادهای الکترونیکی

قراردادهای الکترونیکی، به اعتبار صفت بین‌المللی شبکه فرامرزی دارد؛ زیرا محیط اینترنت، محیطی است آزاد برای همه، صرف‌نظر از مرز و محل جغرافیایی معین و ورود به آن برای هر شخص امکان پذیر است. چنانکه قانون‌گذار، در تفسیر قانون تجارت الکترونیکی به لزوم توجه به خصوصیت بین‌المللی اشاره کرده است. بنابر ماده ۳ قانون یاد شده «در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بین‌المللی، ضرورت توسعه هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن و رعایت لزوم حسن نیت توجه کرد». در این راستا، می‌توان گفت که قانون‌گذار ایران در تدوین و تصویب قانون تجارت الکترونیکی در عمل به جنبه بین‌المللی قراردادهای الکترونیکی در عرصه قانون تجارت الکترونیکی توجه خاصی نموده است. بدین ترتیب که مفاد قانون تجارت الکترونیکی با رعایت مفاد و مفاهیم اساسی قانون نمونه آنسیترال تدوین و مقرر شده است. البته این جزئی از قوانینی است که انتظار می‌رود در رویه بین‌المللی مسائل حقوقی مختلف راجع به معاملات الکترونیکی بین‌المللی بطور یکسان وضع گردد؛ زیرا قوانین محلی و داخلی برای تنظیم معاملات الکترونیکی، در ابعاد بین‌المللی خود کافی و وافی به حل و فصل آثار حقوقی ناشی از روابط حقوقی بین‌المللی در این عرصه باشد. از لحاظ جنبه فرامرزی قراردادهای الکترونیکی، باید همیشه احتمال وجود عنصر خارجی را مورد توجه قرار داد؛ زیرا محیط الکترونیکی برای ورود اشخاص از هر مکان از جهان، محدودیت خاصی ندارد در صورت ایجاد اختلاف در معاملات فیما بین، مسئله تعیین قانون قابل تطبیق و دادگاه صالح برای رسیدگی از شاخصه‌های مهم قراردادهای بین‌المللی خواهد بود. لذا در محیط الکترونیکی طرفین معامله معمولاً در ضمن قرارداد زمینه توافق جهت پیشگیری از اختلافات راجع به شرایط و آثار حقوقی قرارداد به خصوص در رابطه با تنازع قوانین و دادگاه صلاحیتدار را فراهم می‌کند. (سلجوقی، ۱۳۸۰: ۷۵).

▪ ضرورت استفاده از نرم افزارها و سخت افزارهای الکترونیکی در انعقاد قرارداد

بطور کمی قراردادی که وسیله و یا محیط انعقاد آن ابزار، قرارداد الکترونیکی نامیده نمی‌شود. بدین جهت، انعقاد قرارداد بواسطه ابزار ارتباطات الکترونیکی از قراردادهای الکترونیکی محسوب می‌شود. قرارداد الکترونیکی، از لحاظ موضوع، اطراف متعاقدین و شرایط ماهوی صحت اعتبار، هیچ تفاوتی با قراردادهای غیر الکترونیکی ندارد. تنها تمایز آن، روش انعقاد و یا محیط انعقاد آن است. چنان که استفاده از وسایل سخت افزاری و نرم افزاری، برای فراهم شدن زمینه ایجاد محیط الکترونیکی در چارچوب فنی خود،

باعث محدودیت فیزیکی و مکانی ویژه ای می‌شود و در نتیجه مستلزم ایجاد امکانات فناوری خاصی برای انعقاد قراردادهای الکترونیکی می‌باشد. (جنیدی، ۱۳۷۸: ۳۰).

۴- انعقاد قراردادهای الکترونیکی در حقوق ایران

قانون مدنی، قصد طرفین اساسی ترین شرط صحت اعتبار قرارداد است که طرفین باید حائز آن باشند. در کنار این شرط، صحت قرارداد مستلزم فراهم بودن شرایط دیگری، مانند اهلیت طرفین، تعیین موضوع قرارداد و مشروعیت جهت آن نیز می‌باشد. اصل در حقوق قراردادهای اعلام اراده‌ها و استفاده از وسائل مناسب و متعارف برای اعلان خواسته‌ها که شایع ترین آن همانا الفاظ و اشارات متعارف و یا اعمال دال بر اراده طرفین می‌باشد. اعلام اراده با نوشته بیان اراده نیز ممکن است زیرا نوشته نیز در حکم الفاظ محسوب می‌شود. بنابر ماده ۱۹۱ قانون مدنی «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند». لذا، قانون‌گذار انشای قصد را به وسیله معینی محدود نکرده است. بلکه اساس بر این است که این وسیله مقرون به چیزی باشد که دلالت بر قصد بکند. همین مورد، راجع به قراردادهای الکترونیکی نیز صدق می‌کند. لذا با وجود قصد واقعی در طرفین قرارداد الکترونیکی، در ساختار الکترونیکی نحوه اعلام قصد، متضمن ویژگیهای خاص خود می‌باشد که گرچه از لحاظ طرفین که اراده خود را بر انعقادی بنا نهادند، اعتبار ذاتی آن محفوظ و قابل احترام است، ولی از لحاظ قانون و تنظیم حمایت‌های قانونی و ایجاد تعادل مصالح و منافع طرفین و حقوق خصوصی آن‌ها، شکل انعقاد قراردادهای الکترونیکی و نحوه ابراز قصد بواسطه آن باید شناخته شود و قابل حمایت باشد. بدین جهت، قراردادهای منعقد بواسطه ابزارهای الکترونیکی، در ذات ساختاری خود از جمله قراردادهای شکلی است که طرفین می‌توانند با توافق قبلی قراردادهای خود را بدان شکل منعقد سازند. ولی این امر به هیچوجه الزام قانونی ندارد. ولی بدین نکته باید اشاره کرد که طبق ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی، هر گاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده پیام (که همانا حسب شرایط قانونی بیان اراده ارسال و یا دریافت شده بواسطه ابزار الکترونیکی می‌باشد) در حکم نوشته است؛ بنابراین، از لحاظ قانون‌گذار، قراردادهای الکترونیکی بجز در موارد یاد شده در قانون بطور عموم بعنوان قراردادهای کتبی محسوب می‌شود و هرگاه بموجب قانون قراردادی تابع شکل کتبی گردد، انعقاد آن بواسطه داده‌های الکترونیکی کافی خواهد بود. البته نکته مهمیهای کتبی بعنوان اراده نهایی طرفین حائز اهمیت است، امضاء است. در قراردادهای الکترونیکی با فراهم شدن زمینه ایجاد امضای الکترونیکی و اعتبار قانونی آن، نقص مهمیهای الکترونیکی رفع شده است. به هر روی، وجود ماهیت عناصر فنی واسطه‌گری در ارتباطات الکترونیکی، علاوه بر آنکه مانع از توالی و تقارب اراده‌ها می‌شود، همچنین عدم حضور فیزیکی و حتی رابطه صوتی و در نتیجه فقدان رابطه ذهنی و روانی بین طرفین را می‌توان از عوامل تلقی قراردادهای الکترونیکی بواسطه اینترنت در کلیه روشهای معمول را بین طرفین غیر حاضر در یک جلسه پذیرفت در محیط الکترونیکی، اراده طرفین بواسطه داده پیام که نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهوم که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری‌های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود، صورت می‌گیرد؛ بنابراین، اگر طبق داده پیام بخواهیم اعتبار اعلام بیان اراده طرفین قرارداد را بررسی نماییم، برخلاف نظریه اعلام قبول بعنوان زمان انعقاد قرارداد های سنتی، می‌بینیم که در قراردادهای الکترونیکی این نظریه حسب ساختار فنی و صراحت ماده ۲۶ قانون تجارت ایران، ارسال داده پیام متضمن اراده قبول همان زمان انعقاد قرارداد الکترونیکی محسوب می‌شود. (نصیری، ۱۳۸۱: ۳۰).

۴-۱- ایجاب الکترونیکی

ایجاب الکترونیکی ایجاب، در لغت به معنای عرضه امری به دیگری به کار می‌رود که در فارسی با واژه پیشنهاد مترادف است. در اصطلاح حقوقی، اعلام اراده نخستین از طرف یکی از طرفین برای ایجاد رابطه حقوقی فیما بین در امر معینی را ایجاب می‌گویند.

ایجاب الکترونیکی، در ماهیت حقوقی خود هیچ تفاوتی با ایجاب در قراردادهای سنتی ندارد. ایجاب بعنوان اراده انشائی نخست با وجود تنوع صفت وسایط انتقال آن، باید متضمن عناصر اساسی جهت ایجاد قرارداد باشد. ایجاب الکترونیکی، به لحاظ ماهیت وسیله ارتباطی و شکل اعلام آن، نسبت به ایجاب سنتی دارای ویژگیهای خاصی می‌باشد. مثلاً ابراز ایجاب سنتی به هر وسیله و عملی متعارف ممکن است. ولی ایجاب الکترونیکی محدود به داده‌های پیامی است که بوسیله تأمین کننده خدمات اینترنتی در صفحه اینترنت به نوشته و تصاویر قابل دلالت بر قصد و اراده وی تبدیل می‌شود. همچنین مخاطب ایجاب سنتی، محدود به اشخاص معینی نیست. ولی در ایجاب الکترونیکی، مخاطبین اشخاصی هستند که با استفاده از رایانه می‌توانند به محیطت وارد شوند و با ایجاب الکترونیکی و شرایط اینترنت آگاه شوند. ایجاب الکترونیکی خصوصیات متمایزی دارد که می‌توان عمده این خصوصیات را در چند نکته خلاصه نمود: اول، ایجاب الکترونیکی اعلام اراده از راه دور است. لذا برای حمایت مخاطبین ایجاب الکترونیکی که اغلب مصرف کنندگان هستند، قانون‌گذار قواعد خاصی را پیش بینی نموده است که عموماً ایجاب کننده ملزم به رعایت آن است، از این جمله ایجاب کننده در ایجاب فروش کالا و یا خدمات خود، به ابراز مشخصات و نشانی، تعیین موضوع قرارداد و اوصاف آن، قیمت کالا و خدمات عرضه شده، روش پرداخت، مدت حق رجوع، مدت ضمان و خدمات بعد از فروش ملزم می‌باشد. قانون‌گذار ایران، برای حمایت حقوق مصرف کنندگان در قراردادهای الکترونیکی مقررات خاصی را در قانون تجارت الکترونیکی پیش بینی نموده است. بنابر ماده ۳۳ شده، فروشنندگان و عرضه کنندگان کالا و خدمات ملزم به ارائه معلومات مؤثر در تصمیم گیری خریداران قبل از انعقاد قرارداد هستند. با استدلال بر این ماده می‌توان گفت که ایجاب الکترونیکی باید متضمن کلیه اطلاعات مؤثر در تصمیم گیری و ایجاب الکترونیکی، باید متضمن کلیه اطلاعات مؤثر در تصمیم گیری و قبول ایجاب باشد.

دوم، ایجاب الکترونیکی، اصولاً در شکل داده‌های پیامی است که بواسطه الکترونیکی قابل تبدیل به زبان نوشتاری قابل مفهوم است. در قوانین تجارت الکترونیکی کشورهای مختلف و در این ضمن در قانون تجارت الکترونیکی ایران، داده پیام الکترونیکی بعنوان بیان اراده معتبر شناخته می‌شود. بنابر ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی، داده پیام عبارت است از هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهومی که با وسایل الکترونیکی، نوری و با فناوری جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می‌شود. لذا ایجاب الکترونیکی در شکل داده پیامی حسب اراده ایجاب کننده بواسطه اینترنت و یا فناوری های جدید اطلاعات ایجاد و یا ارسال می‌شود. در قانون تجارت الکترونیکی ایران، مستفاد از بند «ب» از ماده دوم در مفهوم فناوری الکترونیکی به ایجاب کننده اصطلاح «اصل ساز» اطلاق شده است. طبق این قانون، اصل ساز «منشا اصلی داده پیام است که داده پیام، به وسیله او یا از طرف او تولید یا ارسال می‌شود، اما شامل شخصی که در خصوص داده پیام به عنوان واسطه عمل می‌کند نخواهد شد». سوم، با توجه به جنبه الکترونیکی ایجاب، مکان ایجاب کننده اهمیت خود را از دست می‌دهد و ایجاب الکترونیکی صفت فرامرزی، یعنی صفت جهانی بخود می‌گیرد، ولی ایجاب کننده یعنی اصل ساز می‌تواند ضمن ایجاب خود، ایجاب خود را به منطقه جغرافیایی و یا کشورهای معینی محدود نماید و یا اجاب خود را یعنی تعهدات خود، مثلاً الزام به تسلیم کالا و یا خدمات را به منطقه و یا مناطق جغرافیایی معینی منحصر کند. برخلاف آن، ایجاب سنتی از نظر مکانی بیشتر محدود به محل، شهر، منطقه و یا کشور معینی می‌شود. چهارم، ایجاب الکترونیکی در محیط اینترنت در حقیقت از طریق واسطه ای که به نیابت از او ایجاب را تولید و ارسال می‌کند، انجام می‌شود. این واسطه خدمات الکترونیکی را تأمین می‌کند. بدین جهت ایجاب، به مجرد صدور آن از ایجاب کننده شکل قانونی مؤثر بخود نمی‌گیرد، مگر اینکه دستور تولید و ارسال آن به واسطه خدمات رسانی اینترنتی عرضه شود تا ایجاب شکل معمول و قانونی خود را پیدا کند. البته ممکن است که ایجاب بر محیط اینترنت، به سببی از اسباب حتی خارج از اراده ایجاب کننده از صفحه و یا پست الکترونیکی زایل شود که در این حالت ایجاب نیز زایل شده محسوب می‌شود (شریعت باقری، ۱۳۹۱: ۸۵).

۲-۴- قبول الکترونیکی

قبول در انعقاد قرارداد، بعنوان بیان اراده ای است که در مطابقت با اراده ایجاب طرف دیگر اعلان می‌گردد. به بیانی دیگر، قبول عبارت است از پذیرش بی قید و شرط پیشنهاد ارائه شده برای انعقاد قرارداد. (کاتوزیان، ۱۳۸۸: ۸۳)؛ اعلام رضایت بر مفاد ایجاب در محیط الکترونیکی را قبول الکترونیکی می‌نامند. الکترونیکی و یا غیر الکترونیکی بودن اعلام قبول، هیچ خللی بر ماهیت اراده و نحوه دلالت آن بر ایجاد روابط حقوقی ندارد. قبول الکترونیکی، نسبت به قبول سنتی در ماهیت بیان اراده در قراردادها وضع خاصی ندارد. ولی از لحاظ شکل و نحوه اعلام اراده، می‌توان وضع متفاوتی در قبول الکترونیکی را ملاحظه نمود. معمولاً قبول الکترونیکی فقط با کلیک بر بیان الکترونیکی مفاد ایجاب الکترونیکی ارائه شده در محیطی بعمل می‌آید. بنابراین ماده ۲۶ قانون تجارت الکترونیکی ایران، ارسال داده پیام زمانی معتبر است که به یک سیستم اطلاعاتی خارج از کنترل اصل از یا قائم مقام وی وارد شود. با توجه به مفاد این ماده، داده پیام در منظور اراده قبول مخاطب وقتی معتبر است که از سیستم اطلاعاتی رایانه بطوریکه از کنترل قبول کننده خارج شود به سیستم اطلاعاتی ایجاب کننده وارد شود. بعضی از نویسندگان، ارسال و وصول اراده قبول الکترونیکی را بعنوان زمان انعقاد الکترونیکی می‌دانند. علاوه بر اینکه باید متضمن شرایط صحت اراده و بطور قطعی و معین باعث ایجاد آثار قانونی باشد، همچنین باید در عالم خارجی نیز ابراز گردد. به علاوه، اراده قبول باید در مدت اعتبار ایجاب اعلام گردد. اگر قبول مطابق با ایجاب و خالی از شرایط و موارد زاید و ناقص بر مفاد ایجاب باشد، قرارداد منعقد می‌گردد.

تا وقتی که ایجاب کننده روش معینی از اعلام الکترونیکی را مشروط ننموده باشد، قبول الکترونیکی را می‌توان به هر روش الکترونیکی، مانند پست الکترونیکی و یا پر کردن فرم موجود بر صفحه وب سایت و یا بشکل پرداخت الکترونیکی قیمت فروش، اعلام نمود. اگر برغم توافق طرفین بر اعلام قبول بطور الکترونیکی، مخاطب قبول خود را بواسطه پست سنتی، فاکستلفنی اعلام نماید، این قبول، قبول الکترونیکی محسوب نمی‌شود و قبول اعلام شده معتبر نخواهد بود.

بیان اراده قبول الکترونیکی، به روش‌های متعددی قابل اعلام است، مانند نوشتار الکترونیکی و تایید ارسال آن، پست الکترونیکی متضمن متن موافقت با امضای الکترونیکی، بطور لفظی بواسطه اتاقهای صحبت و یا با پیاده کردن برنامه نرم افزار و یا محصول دیجیتال از شبکه اینترنت و نصب آن بر رایانه متعلق به قبول کننده. همچنین یکی از روشهای معمول برای اعلان قبول الکترونیکی، کلیک ساده و یا کلیک دوگانه بر گزینه واژه «موافق» در نماد تعیین شده در زیر مفاد ایجاب می‌باشد. قبول الکترونیکی، از لحاظ شکل اعلام آن بواسطه الکترونیکی، اعلامی صریح و قاطع محسوب می‌شود. ولی این امر مانع آن نیست که بیان ضمنی قبول در مفاد نامه و یا مکالمه الکترونیکی قید و ارسال گردد؛ زیرا وسیله الکترونیکی عملیات انتقال داده‌های پیام را انجام می‌دهد و در شکل انتقال آن جایای استدلال و یا استخلاص اراده ضمنی نیست.

۳-۴- تعیین زمان و مکان انعقاد قرارداد الکترونیکی

در خصوص تعیین زمان قرارداد در نظامهای حقوقی معاصر، چهار راهکار عمده مطرح شده است که عبارتند از: از زمان اعلام قبول، زمان ارسال قبول، زمان وصول قبول و زمان مطلع شدن ایجاب کننده. در حقوق مدنی ایران مفاد ماده ۱۹۱ ق.م. «عقد محقق می‌شود به قصد انشاء به شرط مقرون بودن به چیزی که دلالت بر قصد کند»، بیشتر با مفهوم وسیع اعلام قبول مطابقت دارد. ولی برخی از نویسندگان حقوق مدنی، با پذیرش مبنای نظریه اعلان قبول، ارسال قبولی را بیشتر در وجهه منطقی و عملی می‌دانند. لذا از وجهه قانونی، زمان انعقاد قراردادها حسب قانون مدنی، زمان اعلام قبولی مخاطب به مفاد ایجاب می‌باشد. البته اغلب این راهکار، بطور ضمنی در عرصه معاملات تجاری معمول نمی‌باشد و بیشتر زمان انعقاد قرارداد تابع زمان ارسال و یا وصول قبول به

محل ایجاب کننده محسوب می‌شود. اعتبار زمان انعقاد قراردادهای الکترونیکی گرچه تابع قواعد عمومی حاکم بر قراردادها در حقوق مدنی و رویه‌های عرفی معمول می‌باشد، ولی با توجه به روش‌های ارتباطی الکترونیکی و مقررات خاصی که قانون‌گذار به صراحت در قانون تجارت الکترونیکی پیش بینی نموده است، زمان انعقاد قرارداد های الکترونیکی، لحظه ارسال قبول الکترونیکی تلقیون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ به صراحت اشاره انعقاد قرارداد نموده است. ولی با وجود این، قانون تجارت الکترونیکی، اعتبار ارسال داده پیام منوط بر این است که این داده به یک سیستم اطلاعاتی خارج از کنترل اصل ساز یا قائم مقام وی وارد شود. از لحاظ اعتبار و قابلیت استناد به داده پیام لازم به ذکر است که قانون تجارت الکترونیکی داده پیام را در حکم نوشته دانسته است. چنان که در ماده ۶ به این نکته شده است.

طرفین قراردادهای الکترونیکی منعقد در محیط مجازی بطور عموم دارای محل و یا نشانی وب سایت و یا عضو سیستم پست الکترونیکی می‌باشند. ولی در اصول حقوقی، بعلمت مجازی بودن آن و قابلیت تغییر سریع آن، نمی‌توان مکان مجازی اعم از آدرس وب سایت و یا آدرس پست الکترونیکی را بعنوان مکان انعقاد قرارداد الکترونیکی معتبر دانست؛ زیرا تعیین مکان انعقاد قرارداد، باید دارای ویژگیهای حقیقی و یا حکمی باشد تا آثار ناشی از این رابطه از لحاظ مختلف، مانند تشخیص دادگاه صالح و یا نحوه اجرای تعهدات ناشی از قرارداد و یا تعیین قوانین حاکم بر قرارداد و حل و فصل اختلافات ناشی از آن قابل تطبیق باشد. تعیین مکان انعقاد قرارداد الکترونیکی با توجه به وصف بین‌المللی و انعطاف پذیر بودن ابزار الکترونیکی، از مسائل پیچیده طبیعت این نوع قراردادها محسوب می‌شود. لذا قانون تجارت مقررات خاصی در این خصوص پیش بینی نموده است. قانون‌گذار ایران، مکان تحقق ایجاب و قبول در قرارداد الکترونیکی را بموجب مقررات ماده ۹۲ قانون مزبور تعیین نموده است. طبق این ماده، اگر محل استقرار سیستم اطلاعاتی ارسال داده با محل استقرار سیستم اطلاعاتی برای دریافت همان داده یکی باشد، در این حالت مکان ارسال داده و محل پذیرش داده همان محل مشترک می‌باشد. ولی اگر این دو محل مختلف از یکدیگر باشد، قانون‌گذار در این مورد سه گزینه پیش بینی نموده است، گزینه اول، اگر طرفین توافق دیگری نکرده باشند، محل ارسال داده پیام، محل تجاری، یا کاری اصل ساز و محل دریافت داده پیام نیز محل تجاری یا کاری مخاطب محسوب می‌شود. گزینه دوم، در صورت تعدد محل تجاری و یا کاری اصل ساز، نزدیکترین محل به اصل معامله مناط اعتبار برای محل ارسال داده است محل اصلی شرکت، همان محل تجاری یا کاری تلقی می‌شود. گزینه سوم، در صورتی که اصل ساز و یا مخاطب فاقد محل تجاری یا کاری باشند، اقامتگاه قانونی آنان ملاک خواهد بود. بدین ترتیب، در قراردادهای الکترونیکی تعیین مکان وقوع ایجاب و قبول در مفهوم ارسال و پذیرش آن طبق ماده ۲۹ قانون الکترونیکی بعمل می‌آید. همانطور که ملاحظه می‌شود قانون‌گذار شمول مکان انعقاد قرارداد الکترونیکی را به صراحت قانونی محدود نموده است. پس مکان انعقاد قرارداد الکترونیکی طبق نظریه ارسال و یا وصول قبول، بترتیب در گزینه‌های توافق طرفین، محل تجاری و یا کاری، محل اصلی شرکت و اقامتگاه قانونی خواهد بود. در اینجا با تعیین ارادی و یا قانونی مکان انعقاد قرارداد، نقش زمان انعقاد قرارداد در تعیین مکان قرارداد نیز اهمیت خود را از دست می‌دهد. (شریعت باقری، ۱۳۹۱: ۵۳).

۵- اهمیت تعیین قانون حاکم در قراردادهای الکترونیکی

روند صحیح و منطقی یک فعالیت اقتصادی، به خصوص در سطح بین‌المللی، وابسته به قدرت پیش‌بینی و برنامه‌ریزی است که حاصل نمی‌شود مگر اینکه طرفین بتوانند حقوق و تعهدات ناشی از قرارداد را به طور مطمئنی پیش‌بینی کنند. انتخاب قانون حاکم بر قرارداد به طرفین امکان می‌دهد آثار قرارداد را به نحو مطمئن‌تری پیش‌بینی و از بروز نتایج نامطلوب و غیر قابل انتظار اجتناب کنند. (شیروی، ۱۳۸۹: ۴۱).

تعیین قانون حاکم بر قراردادهای الکترونیکی از جنبه‌های مختلف دارای اهمیت است: از یک سو، این قانون حاکم است که تعیین می‌کند، آیا قرارداد الزام‌آوری بین طرفین منعقد شده است یا خیر. از سوی دیگر، برخی از مسائل ویژه در قراردادهای الکترونیکی نظیر اثبات تشکیل آن یا زمان و مکان انعقاد قرارداد ممکن است به موجب قوانین مختلف دارای احکام گوناگونی باشد که این امر فی نفسه بر تشکیل یا عدم تشکیل آن تأثیر می‌گذارد. (السان، ۱۳۸۹: ۳۶).

باید توجه کرد که اصول بی طرفی در فناوری و کارکرد یکسان اجازه نمی‌دهد که توسعه فناوری‌ها اثر خاصی بر اصول حقوقی حاکم بر قراردادهای الکترونیکی، من جمله قانون حاکم، بگذارد.

۶- نتیجه گیری

۱- قراردادهای الکترونیک از جمله عقود بین غائبین است و حتی می‌توان گفت اطلاق این عنوان برای چنین قراردادهایی از مسامی بیشتری نسبت به عقود مکاتبه‌ای برخوردار است زیرا در قراردادهای الکترونیک برخلاف عقود مکاتبه ای ممکن است طرفین همدیگر را نشناسند و هیچ‌گاه نیز همدیگر را ندیده باشند. اگرچه در قانون مدنی ایران اشاره‌ای به عقد بین غائبین نشده ولی این نوع عقود صحیح و معتبر هستند.

۲- اعلام اراده از طریق واسطه‌های الکترونیک معتبر و در ایجاد ماهیات حقوقی مؤثر است. زیرا قانون مدنی ایران در خصوص اینکه روش اعلام اراده چگونه و به چه وسیله ای باید باشد طریق خاصی را لازم ندانسته است. ماده ۱۹۱ قانون مدنی به طور مطلق همراه بودن قصد را با چیزی که دلالت بر آن کند شرط تأثر قصد اعلام کرده و از قصد یا وسیله خاصی برای دلالت قصد نام نبرده است. بنابراین ایجاب و قبول می‌تواند از طریق داده پیام‌ها اعلام شود و از اعتبار حقوقی لازم برخوردار باشد. به عبارت بهتر ماهیت دیجیتال یا مجازی توافق طرفین از نظر تحلیل حقوقی صحیح بوده و منع قانونی ندارد.

۳- اگرچه قراردادهای الکترونیک به طور کامل در یک فضای مجازی و غیر ملموس منعقد می‌شوند ولی ماهیت حقوقی را نمی‌توان از زمان و مکان منفک ساخت. در نتیجه این نوع قراردادها نیز به مختصات زمان و مکان محدود هستند. با وجود اینکه قانون تجارت الکترونیک ایران در مورد زمان و مکان وقوع عقد ساکن هستند لیکن مقررات ویژه ای را در خصوص زمان و مکان ارسال و وصول داده‌ها پیام‌ها پیش بینی کرده که طبق مقررات مذکور زمان تشکیل قرارداد الکترونیک لحظه وصول داده پیام‌های حاوی قبول است.

۴- اسناد قرارداد الکترونیک که مبتنی بر داده پیام‌ها می‌باشد از همان اعتبار اسناد کاغذی برخوردار هستند. طبق ماده ۶ قانون تجارت الکترونیک ایران هرگاه وجود یک نوشته از نظر قانون درست باشد داده پیام در حکم نوشته است. بنابراین اسناد الکترونیک در حکم اسناد کاغذی و در محاکم قابل اسناد هستند. در خصوص اینکه آیا داده پیام‌ها در حکم سند عادی یا رسمی هستند، قانون تجارت الکترونیک پاسخ صریحی ندارد ولی چون ماده ۱۴ همین قانون از عبارت در حکم اسناد معتبر و قابل استناد استفاده کرده، بنابراین می‌توان گفت قانون‌گذار بیشتر به سند رسمی تمایل داشته است.

۵- اسناد الکترونیک برای اینکه دارای اعتبار باشند باید همانند انواع کاغذی خود دارای امضاء باشند. چنانچه امضای الکترونیک با لحاظ شرایط ایمنی و فنی آن به داده پیام‌ها منضم گردد، اسناد الکترونیک از نظر حقوقی هم عرض اسناد مکتوب خواهند بود.

۶- امضای الکترونیک در قانون تجارت الکترونیک ایران به عنوان یکی از اعمال دارای آثار حقوقی همسان با امضای دستی، مورد پیش بینی قرار گرفته است. طبق ماده مذکور هرگاه قانون وجود امضاء را لازم بداند امضای الکترونیک مکفی است. با فراهم شدن زیر ساختهای فنی امضای الکترونیک مطمئنه ای که قانون برای آن در نظر گرفته است، می توان گفت امضای الکترونیک از حیث آثار حقوقی هیچ تفاوتی با سایر امضاهای دستی ندارد.

طرح مسائل مذکور ناشی از ویژگی خاص محیط انجام قراردادهای الکترونیک است که حتی در بسیاری از موارد وضع قواعد جدیدی را نیز طلب نمی کند بلکه با تحلیل و بررسی قواعد موجود نیز می توان برای چالشهای مطروحه حقوق قراردادهای در فضای مجازی، پاسخ مقتضی را یافت و حتی المقدور از وضع قوانین جدید در این عرصه پرهیز کرد. آنچه که گفته شد بدان معنا نیست که محیط جدید بستر مبادلات الکترونیک بی نیاز از وضع قوانین و مقررات جدید باشد. باید پذیرفت که اینترنت به عنوان محل انجام روابط حقوقی افراد، دارای ویژگی‌هایی است که در فناوری‌های پیش از ظهور اینترنت وجود نداشته است. به همین دلیل تحولات و تغییرات ایجاد شده در روابط حقوقی و معاملاتی افراد مورد توجه و پذیرش نظام‌های حقوقی قرار گرفته و بیشتر به آنها برای ایجاد چارچوب قانونی و بسترسازی تقنینی اقدام به وضع قوانین و مقررات جدید یا اصلاح قوانین موجود کرده‌اند.

قواعد حاکم بر قراردادهای الکترونیک مفاهیم جدیدی را که مستلزم وضع قواعد اختصاصی و ویژه باشند، به وجود نیاورده است. آنچه که از تأثیر فن آوری اطلاعات بر حقوق می‌توان از آن نام برد تحول در مصادیق است نه تحول در مفاهیم. بنابراین، قواعد حاکم بر قراردادهای الکترونیک نیز در واقع انعکاسی از قواعد عمومی قراردادهای است که با فضای مجازی و الکترونیک بستر انجام آنها تطبیق داده می‌شود. قوانینی هم که در خصوص تجارت الکترونیک وضع شده اند (از جمله قانون تجارت الکترونیک ایران) هدفشان تأسیس قواعد حقوقی جدید و اختصاصی نبوده است بلکه این نوع قوانین در واقع به رسمیت شناختن ابزارهای نوین الکترونیک در روابط حقوقی و معاملاتی افراد هستند که به نظر ایجاد چارچوب قانونی برای جلب اعتماد عمومی و تنظیم روابط افراد وضع شده اند.

منابع و مأخذ

۱. السان، مصطفی. بررسی نحوه تعیین قانون حاکم بر قراردادهای الکترونیکی. پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۹، ۱۳۸۹.
۲. جنیدی، لعیا. قانون حاکم در داوریه‌های تجاری بین‌المللی. تهران، نشر دادگستر، چاپ اول، ۱۳۷۶.
۳. سلجوقی، محمود. بایسته‌های حقوق بین الملل خصوصی. تهران، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۰.
۴. شریعت باقری، محمدجواد. حاکمیت اراده بر قراردادهای بین المللی خصوصی. فصلنامه دیدگاههای حقوق قضایی، شماره ۵، ۱۳۹۱.
۵. شیروی، عبدالحسین. حقوق تجارت بین‌الملل، تهران، نشر سمت، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۶. کاتوزیان، ناصر. اعمال حقوقی. تهران، شرکت سهامی انتشار، ویرایش دوم، چاپ پنجم، ۱۳۹۱.
۷. کاتوزیان، ناصر. دوره مقدماتی حقوق مدنی اعمال حقوقی. قرارداد - ایقاع، ۱۳۸۸، ص ۱۸.
۸. نصیری، محمد. حقوق بین الملل خصوصی. تهران، نشر آگاه، چاپ نهم، ۱۳۸۱.

